

УДК 339.137+339.565

О. Зернецька, доктор політичних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту світової економіки і
міжнародних відносин НАН України

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СЕКТОРУ ІКТ ТРАНЗИТИВНИХ КРАЇН (РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ ТА УКРАЇНА) У ГЛОБАЛЬНОМУ КОНТЕКСТІ

У статті розглядається стан та перспективи розвитку конкурентоспроможності ринків ІКТ транзитивних країн (Російської Федерації та України) із залученням компаративного аналізу в глобальному контексті основних тенденцій у цій галузі напередодні та в період глобальної фінансово-економічної кризи.

Ключові слова: ринок ІКТ, конкурентоспроможність, реструктурування бізнес-моделей, мобільний та фіксований зв'язок, широкополосний доступ до інтернету.

*Zernetska O. **Компаративний аналіз конкурентоспроможності сектора ІКТ транзитивних країн (Російської Федерації та України) в глобальному контексті.***

В статье рассматривается состояние и перспективы развития рынков ИКТ транзитивных стран (Российской Федерации и Украины) с привлечением компаративного анализа в глобальном контексте основных тенденций в этой сфере накануне и в период глобального финансово-экономического кризиса.

Ключевые слова: рынок ИКТ, конкурентоспособность, реструктурирование бизнес-моделей, мобильная и фиксированная связь, широкополосный доступ к интернету.

*Zernetska O. **A Comparative Analyses of ITC Economy Sector Competitiveness of Transitive Countries (Russian Federation and Ukraine) in the Global Context.***

In the article the condition and perspectives of the ICT market of the transitive countries (Russian Federation and Ukraine) are discussed

using a comparative analysis in the global context of the main tendencies in this sphere before and in the midst of the financial-economic crisis.

Key words: *ICT market, competitiveness, competitiveness, restructuring of business models, mobile and fixed communication, broadband Internet service.*

Глобальна фінансова криза, яка вразила глобальний фінансовий сектор й призвела до негативних змін в економіці більшості розвинених та транзитивних країн, надала змогу економічним інститутам вважати, що попри деяке пожвавлення фондових ринків, економічне "одужання" буде слабким, довгим, повільним й не матиме усталеного характеру. Таке загальне глобальне економічне становище неминуче позначилося на функціонуванні інформаційно-комунікаційного сектору світової економіки як одного з головних рушійних сил інноваційного розвитку країн.

Вивчаючи обрану проблему, автор вважав за доцільне звернення до статистичних матеріалів та доповідей таких міжнародних організацій, як ООН, ЄС, РЄ, ОБСЄ, Світова телекомунікаційна спілка, Світовий економічний форум та ін., а також до праць К.Шваба, Р.Грінхіла, Д.Барреза, Дж.Спенсера, С.Бакхші, Н.Розанової, П. Нінітенка, В. Медведева, Ю.Пахомова, О.Білоруса, В.Новицького та ін.

Нагальним питанням сьогодення став аналіз розвитку сектору ІКТ України та Російської Федерації в контексті глобальних змін у цій галузі та окреслення основних тенденцій та трендів на ринку ІКТ.

На думку експертів Світової телекомунікаційної спілки (ITU), фінансова криза безпосередньо вплинула на скорочення інвестиційних планів операторів мереж та згорання різноманітних мереж майбутнього покоління (ММП, Next-Generation Networks – NGN). Оператори стикаються у повсякденній практиці із дорожчим та обмеженішим фінансуванням, так само як і з невизначеністю щодо фінансування ММП та майбутнім регулюванням у галузі. Ось чому для масованих інвестицій у галузь, зміни бізнес-моделей та прояснення невизначеного майбутнього прибутків від ММП конче необхідна участь урядів у їхньому фінансуванні. Оскільки публічна і приватна служби доставки все більшою мірою стають онлайн-овими, доступ до ширококутних мереж все більшою мірою стає проблемою публічної політики, маючи на увазі досягнення збалансованого розвитку галузі.

Вплив глобальної фінансової кризи на індустрію ІКТ та роль її публічного фінансування, а також внесок у зростання економіки, який може надати сектор ІКТ, викладено у доповіді "Перед викликами кризи – плани СТС щодо стимулювання економічного зростання", опублікованій СТС 5 жовтня 2009 р. Аналіз основних положень доповіді свідчить про те, що відбулася суттєва реконцептуалізація поглядів керівництва спілки на здавалося б ще недавно "непохитні" постулати економічної суті сектору ІКТ. Так, СТС більш, як двадцять років позитивно ставилася до невинного зростання приватного сектору у галузі ІКТ. Тепер у доповіді відзначається зростаюче визнання ролі уряду у фінансуванні й розгортанні національної широкосмугової інфраструктури, оскільки потрібні масовані інвестиції та можливі ризики, які спіткатиме зміна бізнес-моделей.

До того ж ІКТ можуть відігравати важливу роль у породженні довготермінового економічного зростання всередині будь-якого стимулюючого плану, оскільки вони пропонують сильні мультиплікаційні ефекти у прибутках на інвестиції й скорочення економічних "витоків".

Інвестиції в ІКТ також репрезентують довгострокові інвестиції в національну інфраструктуру та у базу навичок працездатного населення й підростаючого покоління.

Водночас не можна не відзначити, що ситуація на ринку ІКТ мобільних операторів зв'язку дещо легша, ніж у операторів стаціонарного зв'язку щодо витримування економічного "шторму", оскільки перші мають більші можливості у їхній ціновій структурі.

Треба підкреслити також, що потреби в основних послугах ІКТ зростатимуть, оскільки у природі людини закладено бажання до комунікації, тому вони й сплачуватимуть за здійснення цього бажання. Разом із тим, як зазначають експерти, служби Телекому підпадатимуть під подальший ціновий тиск, оскільки оператори змагатимуться за націлених на певну ціну користувачів.

Окреслюючи ситуацію в секторі ІКТ під час глобальної економічної кризи, не можна не вказати на основні тенденції в різних її технологічних галузях. Тенденції мають різноспрямовані вектори: тобто можна сказати, що глобальна криза не тільки негативно позначилася на всіх технологічних галузях ІКТ.

Так, глобальний ринок мобільного стільникового зв'язку продовжував зростати, додаючи кожен квартал приблизно 140 млн користувачів стільникового зв'язку. Таким чином, в середині 2009 р. було зареєстровано 4,3 млрд користувачів мобільного зв'язку у світі, із відповідним зростанням виникаючих ринків. Для операторів мобільного зв'язку це, відповідно, означало змагання за цінову політику, а отже, за користувачів мобільних телефонів.

У царині широкосмугових послуг глобальною тенденцією залишалось зростання попиту із довгостроковим трендом. Так, на кінець першого кварталу 2009 р. існувало вже 430 млн користувачів широкосмугового сервісу.

Про важливість розгортання технологій широкосмугового інтернету свідчить і така важлива подія світового значення: 10–14 травня 2010 р. у Женеві відбувся Форум з питань інформаційного суспільства. Головною його метою була відповідь на питання: "В який спосіб доступ до інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) може змінити ситуацію на краще на проміжному етапі здійснення завдань 2005 р. Всесвітнього саміту з інформаційного суспільства та "Цілей розвитку тисячоліття". Виступаючи на церемонії відкриття Форуму, Генеральний секретар Світової телекомунікаційного союзу доктор Хамаде Туре зазначив, що в усіх країнах світу одним із головних пріоритетів повинно стати розгортання мереж ІКТ, а надто – широкосмугових мереж. Широкосмуговий зв'язок особливо важливий тому, що дозволяє всім сегментам суспільства скористатися його перевагами. Воїстину перетворююча сила широкосмугових мереж здатна повернути Цілі розвитку тисячоліття, які були затьмарені глобальною фінансово-економічною кризою, на шлях успішної реалізації. Ось чому широкосмуговий зв'язок повинен стати доступним усім людям у всіх країнах.

Незважаючи на кризу, багато операторів втілюють у життя розгортання мереж майбутнього покоління (ММП), але відзначається нова тенденція: збільшення кількості країн, уряди яких висловлюють свою підтримку національної структури ММП. Хоча міра й ступінь участі урядів у цьому процесі є різними в різних країнах. Деякі уряди роблять це, керуючись сильним політичним лідерством, інші – посилюють регуляторні реформи,

тоді як ще інші розробляють інноваційні нові фінансові моделі або кредитні лінії для того, щоб пересвідчитись, що оператори матимуть доступ до фінансування.

Важливою тенденцією у сфері телекомунікаційної індустрії є те, що органічна потреба населення різних країн у телекомунікаційних послугах означає, що відповідно індустрія супутникового зв'язку зростатиме приблизно на 6% щорічно й що глобальна фінансова криза не буде на ній позначатися.

Що стосується України, то можна відзначити, що вона в цілому вписується у глобальні тенденції розвитку ринку ІКТ у період фінансової кризи. За даними Державного департаменту зв'язку 2008 р., об'єм доходів, які були отримані операторами усіх форм власності, складав 46 млрд грн. Це на 15% перевищує показники 2007 р. Користування послугами зв'язку на одного мешканця України складало 33,3 грн. на місяць, що на 15,6% більше, ніж у 2007 р.

Найбільш динамічнішим у збільшенні прибутків серед інших галузей українських ІКТ став комп'ютерний зв'язок. Його прибутки збільшилися у 1,5 раза, у тому числі надання послуги доступу до інтернету – на 148%. Тоді як прибутки від супутникового зв'язку збільшилися на 146%, а поштового, спеціального та фельдзв'язку, кур'єрської діяльності – на 140%.

Найбільш вагомими сегментами українського ринку ІКТ є такі послуги: мобільний зв'язок – 63,5% та фіксований телефонний зв'язок – 20,6% [1].

На думку експертів, ринок мобільних послуг вже досягнув своєї сатурації погляду розширення абонентної платні. На 49 млн українців (хоча є підстави вважати, що реальна кількість населення України в 2008 р. становила 45,9 млн чол. – за даними лісабонського ревію 2010 р. "До більш конкурентоспроможної Європи?" [2]) існує більш, як 55 млн активованих карт. Це означає, що суттєво зменшаться інвестиції операторів у сфері становлення та розширення мережі мобільного зв'язку та нарощування абонентної платні. В такій ситуації вони будуть змушеними вкладати ресурси у розширення асортименту послуг та застосування новітніх технологій. Зокрема, йдеться про стандарт UMTS (це – мобільний зв'язок третього покоління). Цей стандарт вже є доступним у Україні. Але перевагу у його

впровадженні та наданні цих послуг абонентам отримало ОАТ "Укртелеком" і більш як 150 тис. абонентів (дані на 2009 р.) отримали від "Укртелекому" цю послугу. МТС та "Київстар" стоять у черзі на право отримати ліцензію на надання цієї послуги та на відповідні частоти. У цьому випадку бачимо, що конкурентні переваги знаходяться в "Укртелекому" й отримані вони через відповідне рішення державних інстанцій, які зробили його монополістом у наданні населенню послуг мобільного зв'язку третього покоління. І хоч із часом інші українські оператори теж отримують дозвіл на надання послуг стандарту UMTS, але і у часовому, і у ціновому відношенні, і у сенсі можливості охоплення ринку мобільного зв'язку України вони будуть у прогріші порівняно з "Укртелекомом".

Це можна назвати "війною технологічних стандартів". І тут важливо розуміти, що у цій війні беруть активну участь не тільки фірми-розробники нових технологічних стандартів, а й фірми-провайдери цих стандартів абонентам. "Конкуренція стандартів, ефект вибухового зростання й вимоги найшвидшого набуття критичної маси клієнтів призводять до кричущої нерівності часток (природна риса цього типу ринку) навіть за відсутності неконкурентної поведінки. Переможець тут отримує все або найбільшу частину. Фірма із більшою часткою ринку має більший обсяг продажів, тому що клієнти вище оцінюють її продукти" [3, С.102].

Аналізуючи основні тренди на ринку ІКТ України у період глобальної фінансової кризи, треба відзначити, що найбільш слабким його місцем є інвестування цього ринку. Не дуже втішає той факт, що ця тенденція є глобальною і про неї йдеться у доповіді Світової телекомунікаційної спілки, про що ми писали вище. Так, зокрема, обсяг капітальних інвестицій у 2008 р. в Україні у цю галузь становив 8 млрд грн., що на 36,5 менше, ніж показник 2007 р. При чому тільки 16% капітальних інвестицій – це кредити банків та іноземні інвестиції, а 84% – власні кошти. Саме джерела інвестицій є головним показником фінансової кризи в Україні. Їх нестача – основна проблема розвитку ринку ІКТ в Україні, а значить, і всіх інших ринків, оскільки "інформаційні технології виступають сьогодні головною рушійною силою ринкової економіки, дозволяючи реалізувати

складні промислові рішення, контролювати прозорість фінансових й товарних потоків, управляти витратами на персонал й оптимізувати взаємовідносини з постачальниками" [3, С.91]. Те, що фінансування галузі ІКТ в Україні здійснюється за залишковим принципом, було наголошено й на конференції Інтернет Асоціації України (ІнАУ) та Української мережі обміну трафіком (UA-IX), що відбулася у травні 2010 р. Серед інших проблем, які гальмують розвиток ринку ІКТ в Україні, член правління ІнАУ І.Петухов відзначив: відсутність національної системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства; відсутність чіткого розуміння інноваційної моделі розвитку країни, відсутність конкретних акцентів на розвитку ІКТ; відсутність чіткої координації у органах, які здійснюють керівництво цією сферою; низький рівень підготовки державних службовців у цій галузі.

Підводячи підсумки, доповідач наголосив, що така ситуація не вигідна ані суспільству, ані державі, але з успіхом використовується низкою чиновників для особистого збагачення [4]. Коментуючи цей виступ, можна зазначити, що, мабуть, не варто створювати національну системи індикаторів розвитку інформаційного суспільства, тому що вже існує така міжнародна система, за якою проводиться оцінка готовності вступу держав до інформаційного суспільства, є також розроблений Світовою телекомунікаційною спілкою "Індекс конкурентоспроможності" у цій галузі. Можливо, краще використовувати вже усталені світові параметри вимірювання ринку ІКТ технологій. Натомість треба звернути увагу на сутнісні речі, які перешкоджають зростанню галузі. Варто також прислуховуватись до висновків науковців, які розробляли "Глобальний індекс конкурентоспроможності" (2010 р.), звертаючи увагу не тільки на розділи, які безпосередньо стосуються інновацій та розвитку технологій, де, скажімо, за рівнем розвитку інновацій Україна посідає 62-е місце із 133-х можливих і де намагання уряду України допомогти отримати передові технічні продукти досягає 85-го місця із 133-х можливих, але й на ті показники, де серед найбільш проблематичних питань для України зазначені нестабільність її політики, доступ до фінансування, корупція, регуляція податків, нестабільність уряду, інфляція, неефективність урядової бюрократії, злочинність і крадіжки і ще багато загальнополітичних,

загальноекономічних та моральних проблем, які треба подолати Україні для покращання своєї конкурентоспроможності.

Натомість Російська Федерація за рівнем розвитку інновацій посідає 51-е місце із 133-х можливих, але серед найбільш проблематичних питань для РФ вирізняються багато спільних з Україною проблем, тільки йдуть вони (за важливістю) у дещо іншому порядку: корупція, регуляція податків, злочинність і крадіжки, інфляція, неефективність урядової бюрократії, регуляція податків та інші. Стосовно безпосередньо ринку ІКТ у Росії, то він має більш розвинену конфігурацію, значно більшу кількість гравців на ньому, з-посеред яких виділяються в різних сегментах галузі (виробництво обладнання, розробка програмного забезпечення, ІКТ-послуги, дистрибуція та постачання обладнання) великі, середні і малі фірми та компанії. Розташування їх за географічним принципом не завжди рівномірне. Скажімо, розробкою програмного забезпечення займаються переважно компанії, розташовані у Москві та Санкт-Петербурзі (СBOSS, Cognitive Technologies, Диасофт, АСКОН). За даними рейтингових агентств, ІТ-послуги на середину 2000-х рр. надавало більш як 100 фірм. Російська дослідниця Н.Розанова відзначає, "що за останні роки, особливо у період кризи на російському ринку, збільшилася кількість гравців, які надають дешеві, але неякісні послуги. Це викликано скороченням попиту на техніку з покращеними технічними характеристиками, оскільки в очах клієнтів додаткові переваги модернізованих ІТ-продуктів незначні порівняно з витратами на їх впровадження та обслуговування" [4, С.105]. Російські джерела свідчать, що конкуренція в Росії ще не досягла рівня, характерного для зарубіжних країн. Про те говорять дані щодо строків реалізації ІТ-проектів. Якщо в США в середньому 44% ERP проектів було встановлено за 3–6 місяців, то в РФ біля 70% подібних проектів було реалізовано за 9–12 місяців. На думку аналітиків, "Росія зараз знаходиться у процесі перебудови цієї галузі із конкурентної у природну олігополію. Тільки найближче майбутнє покаже, до якого ступеня продуктова диференціація буде мати змогу пом'якшити цінову конкуренцію та виявити анклав ринкової влади окремих ІТ-фірм" [4, С.106].

Разом із тим стало відомо, що Росію цього року не включили до списку найбільш швидко зростаючих ринків ІКТ. Драйверами світового ринку ІКТ у 2010 р. будуть Бразилія, Китай та Індія, хоча Росія входить до групи країн-учасниць БРІК.

За даними дослідницької компанії "European Information Technology Observatory" (ЕІТО), протягом 2009 р. світовий ринок ІКТ у грошовому еквіваленті скоротився на 1,6%. В разі подальшого покращання економіки можна очікувати, що в 2011 г. продажі компаній зростуть на 3,7% до 2,4 трлн євро. Щодо телекомринку то, як стверджують в ЕІТО, криза справила на нього незначний вплив – у 2009 г. обсяг ринку у грошовому еквіваленті скоротився всього на 0,5%, а в 2010 г. збільшився на 2,9% до 1,4 трлн євро. Очікується, що продажі послуг доступу до інтернету через фіксовані лінії зв'язку 2010 р. зростуть на 7%, тоді як послуги передачі даних у мобільних мережах – на 16% до 141,5 млрд євро. Так само очікується, що після 4,6-відсоткового скорочення в 2009 р. обсяг ринку ІТ (продажі апаратного, програмного забезпечення та ІТ-послуг) відбудеться завдяки поновленню інвестицій у розвиток інфраструктур комерційними банками, урядовими структурами та постачальниками енергетичних ресурсів [5].

У зв'язку з цим постає ряд питань. Чи спроможні будуть уряди України і Росії надати адекватну допомогу національним секторам економіки ІКТ? Чи поновиться у комерційних банків (відповідно – України і Росії) вкладати гроші у цей сектор? Чи прийдуть до нього іноземні інвестиції? Наскільки відрізняється становище у постачальників енергетичних ресурсів в Україні та в Росії у порівнянні між собою та з їхніми інтенціями та реальними діями щодо підтримки національних секторів ІКТ? Чи взагалі піддається воно зіставленню на сучасному етапі? Ці та багато інших питань окреслюють непросту ситуацію щодо розвитку та конкурентоспроможності в галузі ІКТ України та Росії у порівнянні між цими двома країнами та у світовому контексті. Водночас слід наголосити, що ситуація не є песимістичною, оскільки, як свідчить аналіз, попри відставання від показників у цій галузі країн-лідерів, обидві транзитивні країни вписуються у світові тренди розвитку галузі ІКТ, а вони у добу фінансово-економічної кризи не є поганими й дають надію на оптимізм

щодо розвитку цієї провідної галузі світової економіки і в Україні, і в Росії. Він буде тим успішніший, чим швидше уряд та фінансово-промислові кола України та РФ вивчать існуючі світові тренди підвищення конкурентоспроможності та творчо застосують їх відповідно до національної специфіки та природних, державних, фінансових та інтелектуальних можливостей та потенціалів своїх країн.

Список використаної літератури

1. Что ждет украинский рынок информации в контексте кризиса. Мнение эксперта // <http://www.e-ukraine.org.ua/news/id40>
2. The Lisbon Review 2010. Towards a More Competitive Europe? – Geneva: The Lisbon Review 2010. 2010 Economic Forum. – P 47.
3. Розанова Н. Конкурентные взаимодействия в отрасли информационных технологий: мировой опыт и Россия / Н. Розанова // Вопросы экономики, 2009. – № 10. – С. 91–106.
4. Итоги XI конференции Интернет Ассоциации Украины(ИНАУ) и Украинской сети обмена трафиком (UA-IX) // <http://domaintimes.net/itigi-hervogo-dnya-11-j-konferencii-internet>
5. ТелекомИнтеграция// <http://pda.cnews/top/index.shtmls.2010/03/10/38216>

Стаття надійшла до редакції 24.02.2011 р.